

Jóhannes B. Sigtryggsson

Samræmdur úrvalsriðáttur fornbóka

– réttiritun Jóns Þorkelssonar

„Þannig var hin almenna og opinbera réttiritun fram yfir ár 1900, en auðvitað höfðu sumir einstaklingar, t. d. Jón rektor Þorkelsson, sína sérstöku réttiritun. Hans riðáttur var í eðli sínu samræmdur úrvalsriðáttur fornbóka.“ (Jóhannes L.L. Jóhannsson 1921–1922:125)

1 Inngangur

Í þessari grein er rætt um hugmyndir Jóns Þorkelssonar rektors (1822–1904) um réttiritun eins og þær birtast í stafsetningu hans og ummælum hans um hana. Jón var einn helsti íslenskufraeðingur aldarinnar og áhugavert er að skoða hugmyndir hans um stafsetningu og hvernig þær tengjast tilraunum til að samræma stafsetningu á 19. öld.¹

Fyrst er inngangskafli um íslenska stafsetningu á 19. öld (2. kafli) og því næst er fjallað stuttlega um ævi Jóns Þorkelssonar (3. kafli). Í framhaldi af því er vikið að stafsetningu hans og þeim hugmyndum sem hann hafði um hana. Sérstaklega eru skoðuð fjögur atriði sem

¹ Þetta efni hefur verið kynnt í erindi á málþinginu „Orð að sönnu“ sem haldið var til heiðurs Jóni G. Friðjónssyni sjötugum 8. nóvember 2014 og er afrakstur rannsókna innan verkefnisins „Málbreytingar og tilbrigði í íslensku máli á 19. öld: tilurð opinbers málstaðals“ (2012–2014).

einkenna réttitun hans (4. kafli). Einnig er sagt frá ritdeilum Jóns við Halldór Kr. Friðriksson sem varpa ljósi á hugmyndir hans (5. kafli). Að lokum er fjallað um það hvort Jón hafi byggt réttitun sína á rit-hætti fornrita (6. kafli).

2 Íslensk stafsetning á 19. öld

Hart var deilt um stafsetningu á Íslandi á 19. öld. Álitamálin tengdust því hvort fylgja ætti uppruna eða miða við nútímaframburð. Hvað átti að vera grundvöllur stafsetningar?²

Á miðöldum og fram á 19. öld var íslensk stafsetning lítt samræmd. Fyrstu skipulegu tilraunir á síðari tímum til að samræma hana voru gerðar á 18. öld. Eggert Ólafsson (1726–1768) setti fram stafsetningarreglur í *Réttitabók* (1762) sinni og mælti þar til að mynda með því að ritaðir væru broddar yfir upphaflegum löngum sérhljóðum (Jón Aðalsteinn Jónsson 1959:76). Stafsetningarhugmyndir Eggerts höfðu allnokkur áhrif en ritreglur hans voru ekki gefnar út (Kjartan G. Ottósson 1990:38). Danski málfræðingurinn Rasmus Kr. Rask (1787–1832) kom fram með stafsetningartillögur fyrir íslensku á öðrum áratug 19. aldar (Rask 1811) sem áttu eftir að hafa mikil áhrif.³ Stafsetning Rasks byggðist á uppruna frekar en framburði og segja má að ritreglur hans hafi gilt frá því um 1820 og fram um 1850 í flestum íslenskum ritum (Jón Aðalsteinn Jónsson 1959:79). Þær voru m.a. notaðar í útgáfuritum Hins íslenska bókmenntafélags.⁴ Konráð Gíslason (1808–1891) kynnti róttæka framburðarstafsetningu í Fjölni árið 1836 (Konráð Gíslason 1836). Sú stafsetning naut hins vegar lítillar hylli og Konráð tók sjálfur síðar upp upprunastafsetningu. Halldór Kr. Friðriksson (1819–1902) þróaði hana síðan áfram og úr varð svokölluð skólastafsetning (Halldór Kr. Friðriksson 1859). Það var í raun sú stafsetning sem hafði sigur í stafsetningardeilum nítjándu aldar, fyrir utan tákun upprunalegs /é/ sem Halldór vildi tákna með *je*.

Þótt almenn sátt hefði náðst á síðari hluta 19. aldar um að miða frekar við uppruna í stafsetningu en framburð var deilt um ýmis

² Um ólík viðmið í stafsetningarreglum sjá Rutkowska og Rössler (2012:215–216).

³ Lýsing á meginþáttum stafsetningar Rasks er hjá Jóhannesi L.L. Jóhannssyni (1921–1922:122–123) og Jóni Aðalsteini Jónssyni (1959:77–79).

⁴ Skýr framsetning á ritreglum Rasks er í bók hans *Lestrarkver handa heldri manna börnum* frá 1830 (Rask 1830).

atriði eins og hvort rita ætti ypsílon eða fella það niður, hvort rita ætti *é* eða *je* og svo framvegis. Hugmyndir um að miða meir við framburð í stafsetningu en uppruna áttu því hlómgrunn hjá mörgum og voru endurómur svipaðra hugmynda í Danmörku og Þýskalandi frá því fyrr á öldinni (sjá Skautrup 1953:167–170). Halldór Kr. Friðriksson tók þátt í mörgum þessara deilna og varði stafsetningu sína. Þekktust er líklega rimma hans við Björn M. Ólsen (1850–1919) árin 1889–1890, meðal annars um ypsílon (Jón Aðalsteinn Jónsson 1959:92–94).

3 Jón Þorkelsson: ævi og verk

Jón Þorkelsson fæddist árið 1822 á Sólheimum í Sæmundarhlíð í Skagafirði. Hann lauk málfræðinámi við Kaupmannahafnarháskóla 1854, var styrkþegi í Árnasafni, kenndi við Reykjavíkurskóla eða Lærða skólann í Reykjavík frá 1859, varð yfirkennari 1869, rektor 1872 og fór á eftirlaun 1895.⁵ Eftir Jón liggja ýmis ritverk, meðal annars greinar um fornþókmenntir og málfræði. Af viðamiklum verkum hans má nefna orðasöfn í mörgum bindum (*Supplement til islandske Ordbøger*) með viðbótum við íslenskar orðabækur (Jón Þorkelsson 1876, 1879–1885, 1890–1897, 1899) og rit um beygingu sagnorða í íslensku svo eitthvað sé nefnt. Rannsóknir Jóns einkennast af mikilli dæmasöfnun og nákvæmri athugun á viðfangsefninu.

Það sést greinilega á samtímaheimildum að Jón Þorkelsson hefur notið virðingar samtíðarmanna fyrir lærdóm og þekkingu á íslensku. Í tímaritinu *Baldri segir „l–s–n“* (1868:19) til að mynda í ritdómi um Ævisögu Gizurar Þorvaldssonar eftir Jón: „Sagan, sem Jón Þorkelsson hefir samið, ber vott um hinn sama skarpleik, djúpa lærdóm og óþreytandi elju, sem þessi ágæti vísindamaður hefur áður sýnt í öllu því, er hann hefir ritað.“ Styrbjörn á Nesi (1877:65) segir um Jón: „[...] sem allir vita að er allra hjerlendra manna víðlesnastur í fornum ritum íslenzkum, og orðfróðastur [...].“

⁵ Um ævi Jóns Þorkelssonar sjá til að mynda Finn Jónsson (1907) og Jón Ólafsson (1904).

4 Stafsetning Jóns Þorkelssonar

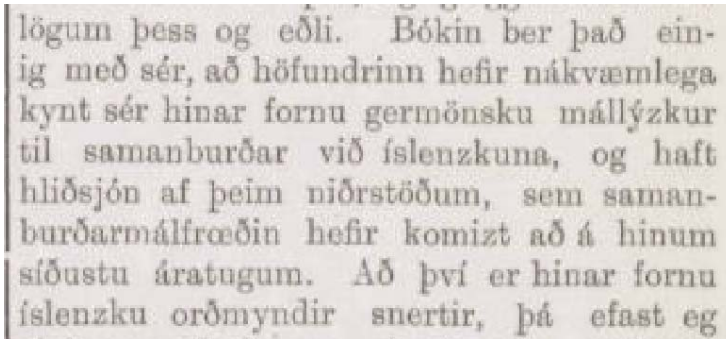
4.1 Inngangur

Jón Þorkelsson var afkastamikill höfundur í nær fimmtíu ár á umrótaskeiði í íslenskri stafsetningu. Ef skrif hans eru skoðuð sést að hann hefur farið nokkuð eigin leiðir í réttitrun. Ólíkt Halldóri Kr. Friðrikssyni og ýmsum öðrum stafsetningarpostulum á 19. öld virðist hann hins vegar ekki hafa haft áhuga á að boða eða berjast fyrir ákveðinni stafsetningu. Eftirfarandi ummæli Jóns í bæklingi um ritun *-r/-ur* lýsa þessu vel:

Hins vegar hefir það engan veginn verið fyrirætlan mín, að gefa mönnum neinar stafsetningarreglur með þessum ritlingi; hvortveggja stafsetningin, bæði sú að rita r eptir fornum framburði, og sú að rita ur eptir hinum nýja framburði, hefir mikið til síns máls og við margar ástæður að styðjast. Eg vil því láta menn vera sjálfráða í því efni. Það er eigi svo mikið undir því komið, hver stafsetning er höfð; en sú sem er höfð, þarf að vera sjálfri sèr nokkurn veginn samkvæm; fullkomin samkvæmni er ómöguleg. Eg vil að eins í þessu efni ráðleggja þeim, er eigi þekkja forn málið til hlítar, að fara eptir hinum nýja framburði og hinni nýju stafsetningu, því að sá vegrinn verðr óhættari fyrir þá. (Jón Þorkelsson (1863:32))

Jón lagði ekki heldur fram heildstæðar stafsetningartillögur en tók nokkurn þátt í umræðum um stafsetningu sem voru fjórlegar á 19. öld. Það má þó halda því fram að ítarlegar lýsingar hans á dreifingu *-r* og *-ur* (Jón Þorkelsson 1863) og einföldun samhljóða (Jón Þorkelsson 1901) í forníslensku hafi verið framlag til umræðna um stafsetningu nútímaíslensku.

Á *Mynd 1* sést dæmi um stafsetningu Jóns (Jón Þorkelsson 1885:189).

Mynd 1. Dæmi um stafsetningu Jóns Þorkelssonar.

4.2 Athugun á stafsetningu í skrifum Jóns Þorkelssonar

Til að fá gleggri mynd af stafsetningu Jóns Þorkelssonar skoðaði ég ýmis skrif hans frá tímabilinu (1858–1901) (sjá *Töflu 1*). Ég athugaði þrjú atriði sem segja má að einkenni stafsetningu Jóns: 1) ritun og aðgreining *-r/-ur* eftir uppruna, 2) aðgreining *æ* og *œ* eftir uppruna og 3) einföldun tvöfalds samhljóða á undan öðrum samhljóða. Auk þess skoðaði ég tákun *é/è* í skrifum hans.

Plúsmerki táknar að slík tákun sé viðhöfð eða annaðhvort *è* eða *é* notað. Dæmi eru sýnd í neðanmálgreinum um hvert stafsetningaratriði. Þar sem hvorki er plús- né mínusmerki þá hef ég ekki getað fundið dæmi um tákunina í ritinu.

	<i>-r/-ur</i>	<i>æ/œ</i>	einf. samhl.	<i>é/è</i>
Jón Þorkelsson (1858)	+ ⁶	– ⁷		+ ⁸
Jón Þorkelsson (1861)	– ⁹	+ ¹⁰		– ¹¹
Jón Þorkelsson (1863)	+ ¹²	+ ¹³	+ ¹⁴	+ ¹⁵

⁶ 'betr' (10), 'sögur' (11), 'prentvillur' (11)

⁷ 'lagfæra' (10) (físl. *lagfæra*)

⁸ 'sèr' (10)

⁹ 'þremur' (103), 'staðurinn' (103) (físl. *þrimr, staðrinn*)

¹⁰ 'føert' (103), 'skinnbækurnar' (103)

¹¹ 'jeg' (103)

¹² 'maðr' (3), 'doetr' (3), 'samstöfur' (11), 'fjögur' (18), 'bróður' (23)

¹³ 'fækka' (3), 'orðatiltæki' (3)

¹⁴ 'sífeldum' (3), 'finst' (8), 'þekt' (16), 'alment' (18)

¹⁵ 'sèrstaklegt' (3)

Jón Þorkelsson (1865)	+16	+17	+18	+19
Jón Þorkelsson (1870a)	-20	-21	+22	-23
Jón Þorkelsson (1870b)	+24	+25	+26	+27
Jón Þorkelsson (1871)	+28	+29	+30	+31
Jón Þorkelsson (1873a)	+32	+33	+34	+35
Jón Þorkelsson (1873b)	+36	-37	+38	+39
Jón Þorkelsson (1874)	+40	+41	+42	+43
Jón Þorkelsson (1880)	+44	+45	+46	+47
Jón Þorkelsson (1882a)	+48	+49	+50	+51

¹⁶ 'kemr' (iii), 'forfeðr' (iii), 'sögur' (iii), 'föðurætt' (iii)

¹⁷ 'hættir' (iii), 'dætr' (v)

¹⁸ 'þekt' (iii), 'finst' (iii), 'alt' (vi), 'skamt' (v), 'samþyktu' (x)

¹⁹ 'brèfi' (x)

²⁰ 'dómurinn' (55) (físl. *dómurinn*)

²¹ 'ræður' (55), 'dæmunum' (55) (físl. *dæmunum*)

²² 'tvent' (55)

²³ 'stjettarnöfn' (55)

²⁴ 'finnr' (82), 'bækr' (82), 'fegrst' (82), 'nokkurir' (82) en 'vottur' (82), 'getur' (82)

²⁵ 'hættir' (82), 'skólalærisveinum' (82)

²⁶ 'finst' (86)

²⁷ 'sér' (82) en 'Vjer' (82)

²⁸ 'maðr' (4), 'fegrst' (31), 'nokkur' (30)

²⁹ 'væri' (4), 'orðtæki' (29)

³⁰ 'mentun' (4), 'alt' (29)

³¹ 'réttari' (29)

³² 'áðr' (141), 'tilgátur' (141)

³³ 'staðnæmast' (141), 'lagføera' (141)

³⁴ 'finst' (141), 'fimta' (141)

³⁵ 'hér' (141)

³⁶ 'tilgangr' (98), 'fjögur' (98)

³⁷ 'ætlun' (98), 'bæta' (98) (físl. *bæta*), 'fræðst' (103) (físl. *fræðst*)

³⁸ 'alt' (98), 'fimtardómurinn' (98) en 'sprottnar' (98)

³⁹ 'leiðrétta' (98)

⁴⁰ 'bækr' (3), 'nokkur' (3)

⁴¹ 'glöggsæi' (4), 'norraenum' (3)

⁴² 'finst' (12), 'hvorugkent' (22)

⁴³ 'réttá' (12)

⁴⁴ 'hendr' (37), 'Ástæður' (38)

⁴⁵ 'tvær' (37), 'ræða' (38)

⁴⁶ 'grant' (38), 'auðþektr' (39)

⁴⁷ 'sést' (38)

⁴⁸ 'Áðr' (1), 'línur' (15)

⁴⁹ 'embættispróf' (3), 'hœfis' (29)

⁵⁰ 'alt' (7), 'minsta' (9), 'hent' (27)

⁵¹ 'fékk' (3) en 'mjer' (25).

Jón Þorkelsson (1885)	+ ⁵²	+ ⁵³	+ ⁵⁴	+ ⁵⁵
Jón Þorkelsson (1898)	- ⁵⁶			
Jón Þorkelsson (1901)	- ⁵⁷		+ ⁵⁸	+ ⁵⁹

Tafla 1. Stafsetningartilbrigði í ritum Jóns Þorkelssonar.

Stafsetning Jóns hélt ekki stöðug allt þetta tímabil. Í megindráttum, eins og sést á *Töflu 1*, var hún hins vegar svipuð alla tíð: Hann greindi á milli *-r/-ur* og *æ/æ*, ritaði *è/é* og einfaldaði samhljóða á undan öðrum samhljóða. Frávik frá þessu má líklega oftast skýra með áhrifum ritstjórnarstefnu sumra tímarita eða blaða á stafsetningu þess. Í greinum í *Íslendingi* eftir Jón frá 1861 (Jón Þorkelsson 1861) og í *Norðanfara* 1869 (Jón Þorkelsson 1869) ritar hann til dæmis *je* og alltaf *-ur* en ekki *è* og *-r/-ur*. Í bókum, sem hann gaf út sjálfur á svipuðum tíma, fylgir hann hins vegar sinni venjulegu stafsetningu (sjá t.d. Jón Þorkelsson 1863).

Ég fjalla hér á eftir nánar um þrjú þessara atriða: *-r/-ur* (4.3), *æ/æ* (4.4), og einföldun samhljóða á undan öðrum samhljóða (4.5). Um síðarnefndu tvö atriðin skrifaði Jón ritgerðir (Jón Þorkelsson 1863 og 1901) eins og áður sagði. Ég fjalla einnig stuttlega um það hvort Jón hafi greint á milli tvenns konar *ö-hljóða* eftir uppruna (4.6).

4.3 Aðgreining *-r/-ur*

Upphafsmáður þess að greina skipulega á milli *-r* og *-ur* í síðari tíma stafsetningu er Rasmus Kr. Rask í ritinu *Vejledning til det Islandske eller gamle nordiske Sprog* (1811). Það sem helst er frábrugðið í ritun hans á *-r/-ur* og hjá Jóni Þorkelssyni er að Rask vill rita *u*-stofna karlkynsorð með *-ur* (*völlur*, *þráður*) og einnig *iö*-stofna kvenkynsorð (*brúður*) en Jón ritar þar hins vegar *-r* sem er í samræmi við ritun í forníslensku.⁶⁰

Jón Þorkelsson (1863) gerði rækilega grein fyrir dreifingu *-r* og *-ur* í forníslensku í ritinu *Um r og ur í niðrlagi orða og orðstofna í íslenzku* og studdi þar mál sitt fjölda dæma. Helstu flokkarnir þar sem *-ur* er upprunalegt eru tilgreindir í *Töflu 2*:

⁵² 'höfundrinn' (189), 'mállýzkur' (189)

⁵³ nákvæmlega' (189), 'Samstœði' (189)

⁵⁴ 'viðrændr' (189), 'kynt' (189)

⁵⁵ 'sér' (189)

⁵⁶ 'tveimur' (251), 'heldur' (251) (físl. *tveimr*, *heldr*)

⁵⁷ 'skammur' (65) (físl. *skammr*)

⁵⁸ 'finst' (65)

⁵⁹ 'né' (75)

⁶⁰ Rask fjallar rækilega um dreifingu *-r* og *-ur* í *Lestrarkveri handa heldri manna börnum* (Rask 1830:16–18).

- Frændsemissorð (aukaföll, t.d. *bróður*)
  - Veik kvenkynsorð (nf./þf. ft., t.d. *konur*)
  - Þf. et. af kk.-orðum sem enda á *-urr* í físl. (*fjötur*, *þiður*, *Gizur* o.s.frv.)
  - Nf. et. kv., nf./þf. ft. hk. af *annar* (*önnur*)
  - *Nokkurr*, *nokkurt* o.s.frv.
  - Nf. et. kv., nf./þf. ft. hk. af *okkarr*, *ykkarr*, *yðvarr* (*okkur*, *ykkur*, *yður*)
  - Nf./þf. ft. af *sumar* (*sumur*)
  - Nf./þf. ft. hk., ef. ft. af *fjórir* (*fjögur*, *fjögurra*)
- o.s.frv.

Tafla 2. Yfirlit yfir hvar *-ur* er upprunalegt, skv. Jóni Þorkelssyni (1863:6–10).

Megintilgangur Jóns með þessari athugun er að lýsa dreifingu *-r* og *-ur* að fornu en af eftirfarandi orðum hans (1863:5–6) má greina að hann hefur hugsanlega einnig viljað leiðbeina þeim sem vildu nú greina þarna á milli: „Þó megum vèr eigi ætla, að fornmennt hafi allsstaðar ritað og framborið *r*, þar sem vèr nú ritum og framberum *ur*. Þeir sögðu t. d. aldrei *nokkr ár*, *fjögr ár*, sem eg sè að sumir nú rita, er vilja hafa forna stafsetning, en eru eigi nógu kunnugir forn málinu.“

4.4 Aðgreining æ/œ

Jón greindi á milli tvenns konar æ-hljóða eftir uppruna, æ (af *á*, t.d. *sætta* af *sátt*) og œ (af *ó*, t.d. *dæma* af *dómur*), en þau höfðu fallið saman í framburði um miðja 13. öld (Stefán Karlsson 1989:7). Halldór Kr. Friðriksson (1859:46–47, 56–72) vildi einnig greina á milli tvenns konar æ-hljóða en virðist ekki hafa lagt áherslu á það í kennslu.⁶¹ Örfáir lærðir menn á 19. öld, t.d. Konráð Gíslason í seinni skrifum sínum, tíðkuðu þessa aðgreiningu en hún virðist alveg hafa horfið við lok aldarinnar.

Eins og sést á athuginni hér fyrir framan (undirkafla 4.2) þá notaði Jón Þorkelsson tvenns konar æ-tákn nær alla tíð. Enginn annar greindi eins lengi og jafnskipulega og hann á milli þessara upprunalegu æ-hljóða.

⁶¹ Við lauslega athugun á leiðréttingum Halldórs Kr. Friðrikssonar á skólastílum nemenda í Lærða skólanum árin 1855, 1860, 1870, 1875, 1881 og 1886 hef ég ekki getað fundið dæmi um aðgreiningu eða leiðréttingar á æ-hljóðum eftir uppruna. Um skólastíla sjá Braga Þorgrím Ólafsson (2004) og Heimi Frey van der Feest Viðarsson (2014:18) og (2017, í þessu hefti *Orðs og tungu*).

4.5 Einföldun samhljóða á undan öðrum samhljóða

Reglurnar um einföldun samhljóða í fornum handritum á undan öðrum samhljóða eru ekki alveg einfaldar og ólík samhljóð hegða sér ekki eins. Jón Þorkelsson (1901) skrifaði yfirlit yfir einföldun samhljóða í forníslensku (*Einföldun samhljóðanda í fornu máli*) og studdi dæmum úr fornritum. Dæmi um hljóð sem einfaldist segir Jón að séu *pp* og *ll* en *tt* hins vegar einungis stundum. Reglur um einföldun samhljóða eiga það sammerkt með reglum um dreifingu *-r* og *-ur* að vera allflóknar. Jón virðist því hafa talið mikilvægara að vera trúr ritun fornrita í stafsetningu sinni en að hafa stafsetningarreglur sem væru einfaldar og ættu betur við nútímaíslensku.

Í *Töflu 3* er sýnt yfirlit yfir athuganir Jóns á einföldun samhljóða á undan öðrum samhljóða í forníslensku og getið allra ummæla hans um ritun slíkra hljóðasambanda í nútímamáli. Í fyrra dálki er sýnt nokkuð einfaldað hvaða tvöföldu samhljóðar einfölduðust í ritun í forníslensku. Í seinna dálki er tiltekið ef Jón mælir með ákveðinni ritun hljóðasambands í nútímaíslensku.

---

físl.	nísl.
<i>bb</i>	
<i>dd</i>	
<i>ff</i>	
<i>gg</i> > <i>g</i> ⁶²	<i>gg</i> ⁶³
<i>kk</i> > <i>k</i> ⁶⁴	
<i>ll</i> > <i>l</i>	<i>ll</i> > <i>l</i> ⁶⁵
<i>mm</i> > <i>m</i> ⁶⁶	
<i>nn</i> > <i>n</i> ⁶⁷	
<i>pp</i> > <i>p</i> ⁶⁸	

⁶² Jón Þorkelsson (1901:66): „Í fornu máli einfaldast *g* fyrir framan eignarfallsmerkið *s* t. d. *dygs doglings* Mork. 145b²⁰ [...]“

⁶³ Jón Þorkelsson (1901:66): „Réttast hygg eg að rita *gg* í nýíslenzku fyrir framan eignarfallsmerkið *s* þar sem *gg* er í rótstöfunni [...]“

⁶⁴ Jón Þorkelsson (1901:67): „*k* einfaldast í fornmálinu fyrir framan eignarfallsmerkið *s*, t. d. *drycs* StH. 65¹⁸.“

⁶⁵ Jón Þorkelsson (1901:68): „Ef. et. í *kk.* og *hvk.* af *allur* og *illur* er nú framborið *als*, *ils*, og tel eg réttast að rita svo í nýíslenzku.“

⁶⁶ Jón Þorkelsson (1901:68): „Óhætt er að segja, að það sé regla í fornmálinu að tvífalda eigi *m* fyrir framan annan samhljóð í sama orði.“

⁶⁷ Jón Þorkelsson (1901:69): „*n* einfaldast fyrir framan *d* og *t* t. d. *kenma*, *kendi* [...]“

⁶⁸ Jón Þorkelsson (1901:71): „*p* einfaldast í fornum handritum fyrir framan annan samhljóð, t. d. í eignarf. endingunni *hrebs*, *kaps*, *hrebsfundr*, *hrebsmaðr* [...]“

$rr > r^{69}$

$ss > s^{70}$

$tt > tt/t^{71}$

tt^{72}

Tafla 3. Yfirlit yfir einföldun samhljóða eftir umhverfi, skv. Jóni Þorkelssyni (1901).

Við lok aldarinnar birti Blaðamannafélagið nýjar ritreglur sem voru tilraun til að koma á satt í íslenskri stafsetningu (sjá Jón Aðalstein Jónsson 1959:94–98). Jón Þorkelsson var ásamt Pálma Pálssyni, kennara við Lærða skólann, blaðamönnum til ráðgjafar um nýjar reglur.⁷³ Í reglum blaðamanna voru samhljóðar almennt einfaldaðir á undan öðrum samhljóða:

3. Ekki skal tvöfalda samhljóðanda á undan öðrum samhljóðanda í sama atkvæði (bygð, hygri, hnekti, krepti, hvast); þó skal tvöfalda samhljóðanda (ef framburðr segir svo til) á undan fallending, sem byrjar á **r** eða **s**, svo og **l** á undan **n**, t.d. gladdra, glöggra, blakkra, allra, skammra, gladds, glöggs, blakks, alls, skamms; léttra, létts; fallna, hellna (en auðvitað: svalra, falra). Þess ber að gæta, að atkvæði á aldrei að enda á **v**; því skal rita: höggva (högg-va).

(Stafsetningar-reglur Blaðamannafélagsins 1898:214)

Athyglisvert er að bera þetta saman við athuganir Jóns Þorkelssonar (1901) um einföldun samhljóða. Reglur blaðamanna eru m.a. frábrugðnar þeim hvað varðar ritun *ll* á undan öðrum samhljóða þar sem Jón mælti með einföldun (*als af allur*) en þar sem samkvæmt reglum blaðamanna átti að rita *alls*.

⁶⁹ Jón Þorkelsson (1901:72): „Aðalregla formálsins er að einfalda *rr* fyrir framan annan samhljóð, nema þá er það tilheyrir fyrsta samsetningarlið t. d. í orðinu *kyrrsæti*. Slíkar myndir sem *kyrrð*, *kyrrt* hefi eg hvergi fundið í fornunum bókum.“

⁷⁰ Jón Þorkelsson (1901:74): „*ss* einfaldast fyrir framan *t* í ýmsum sagnorðum af i-flokki hinnar veikur beygingar.“

⁷¹ Jón Þorkelsson (1901:75): „Í fornunum handritum er *t* ýmist ritað tvífalt eða einfalt fyrir framan samhljóð. [...] Ýmist er ritað *rètlátr* eða *rèttlátr*.“

⁷² Jón Þorkelsson (1901:75): „Rèttast virðist að rita tvífalt *t* í slíkum orðum í ný-íslenzku.“

⁷³ Stafsetningar-reglur Blaðamannafélagsins (1898: 213): „Félagið hafði í ráðum með sér fyrrum rektor Jón Þorkelsson, dr. phil., og adjúntk Pálma Pálsson við tilbúning stafsetningar-reglna sinna.“

4.6 Aðgreining ö/ø í stafsetningu?

Í forníslensku voru tvenns konar ólík ö-hljóð, frammælt, kringt og lokað (/ø/) og uppmælt, kringt og opið (/o/) sem féllu saman á 13. öld (Stefán Karlsson 1989:7). Í athugunum mínum á stafsetningu Jóns Þorkelssonar rakst ég auk dæma um notkun táknsins „ö“ á þrjú dæmi um táknið „ø“ í ritum Jóns þar sem hljóðið /ø/ í físl. er örugglega eða hugsanlega upprunalegt í orðinu.⁷⁴ Eg þóttist því hugsanlega hafa rekist á sönnun þess að Jón hefði greint á milli tvenns konar ö-hljóða í stafsetningu sinni. Við nánari athugun á skrifum Jóns fann ég hins vegar miklu fleiri mótdæmi í ritum hans þar sem táknið „ö“ er notað fyrir upprunalegt /ø/.⁷⁵ Það er því vafasamt að túlka framangreind dæmi með „ø“ sem vísbendingu um að Jón hafi greint á milli tvenns konar ö-hljóða í stafsetningu. Sennilegra er að slík dæmi megi skýra með því að setjarar hafi í einstaka tilvikum gripið til táknsins „ø“ í staðinn fyrir „ö“ þegar síðarnefnda táknið þraut í setjarakassa.

5 Ritdeilur Jóns Þorkelssonar og Halldórs Kr. Friðrikssonar um stafsetningu

Í ritdeilum Jóns við Halldór Kr. Friðriksson koma skýrar fram en annars staðar hugmyndir Jóns um stafsetningu og þá sérstaklega um ritun *é* og einföldun samhljóða.

Jón Þorkelsson virðist hafa átt upphafið að deilunum. Hann skrifaði ritdóm árið 1861 ásamt Gísla Magnússyni um *Íslenska málmynda-lýsingu* Halldórs í 13. árgang *Þjóðólfs* undir dulnefninu „Sveitapiltr á seytjándá árinu“ ([Jón Þorkelsson og Gísli Magnússon] 1861). Halldór er m.a. annars harðlega gagnrýndur þar fyrir frágang ritsins („eg kalla þetta að hreyta, af því mæð finst allr frágángrinn hratlegr“).

Í greininni *Nokkrar athugasgreinir um íslenzku* frá 1871 (Halldór Kr. Friðriksson 1871) segir Halldór um Jón Þorkelsson að hann bindi sig auðsjáanlega of mikið við forna málið og festi huga sinn við „einstakleg dæmi“ sem hann hafi fundið í fornritum. Jón svaraði gagnrýni Halldórs í sérprenti sama ár (Jón Þorkelsson 1871).

Halldór ritaði næst ritdóm í *Ísafold* 1880 undir dulnefninu „J“ um

⁷⁴ ‘öruggari’ (Jón Þorkelsson 1882a:6), ‘glöggskyggni’ (1882b:126) (físl. *öruggri*, *glöggskyggri*). Þriðja dæmið er ‘røk’ (Jón Þorkelsson 1880:37). Þetta orð kemur bæði fyrir ritað með *ø* og *o* í forníslensku (*røk* eða *rok*, sbr. Harald Bernharðsson 2007:27–28).

⁷⁵ ‘fullöruggir’ (Jón Þorkelsson 1878:106), ‘glöggri’ (Jón Þorkelsson 1885:189) o.s.frv.

útgáfu Jóns Þorkelssonar á Gunnlaugs sögu ormstungu. Þar segir hann meðal annars ([Halldór Kr. Friðriksson] 1880:35): „Þriðja atriðið er það, að alstaðar er ritað *é* [í útgáfunni] þar sem vjer nú nefnum *je*, og ber útgefandinn það fyrir, að það sje »ætlan sín, að þetta hljóð hafi upphaflega verið breitt (langt) e« Hve nær var þetta »upphaflega?« er það á 13. öldinni? og hver er ástæðan?“ Halldór stóð ranglega í þeirri trú að upphaflegt hljóðgildi *é* hefði verið tvíhljóðið *je* og segir meðal annars ([Halldór Kr. Friðriksson] 1880:36): „Vjer ætlum það fullsannað, að þetta »*é*« útgefanda sje rjettast ritað »*je*« í fornritum vorum, því að þegar í fornnum bókum er þetta hljóð einatt ritað »*ie*« (= *je*), og það er sönnun þess, að þá að minnsta kosti hefir hljóð þetta verið orðið fullskýrt [...]“

Í svari við grein Halldórs, sem birt var í sama blaði, fjallar Jón Þorkelsson (1880:38) ítarlega um framburð *é* og sýnir fram á með dæmum að upphaflegt hljóðgildi þess hafi verið langt *e*-hljóð sem hafi tvíhljóðast á 13. og 14. öld og rekur nákvæmlega hvernig hljóðbreytingin breiddist út.⁷⁶

Við lok níttjándu aldar upphófust harðar deilur milli Halldórs Kr. Friðrikssonar og þeirra sem aðhylltust svokallaða blaðamannastafsetningu en það voru tillögur Blaðamannafélagsins, sem stofnað var árið 1897, til að „koma á *einingu*“ í stafsetningarmálum eins og áður getur.⁷⁷ Í blaðamannastafsetningunni var notað táknið „*é*“ þar sem ritað hafði verið „*je*“ í skólastafsetningunni. Í henni var einnig lögð til einföldun samhljóða á undan öðrum samhljóða, til dæmis í orðmyndum eins og *kendi* (þt. et. af *kenna*), ólíkt skólastafsetningunni þar sem fylgt var uppruna og stofni, til dæmis *kenndi*.

Í báðum þessum atriðum var Jón Þorkelsson sammála reglum blaðamanna og ritaði smágrein í *Ísafold* árið 1898 (Jón Þorkelsson 1898) til stuðnings þeim en Jón hafði, eins og getið var um hér að framan, verið blaðamönnum til ráðgjafar um nýjar reglur. Jón eignaði Konráði Gíslasyni þá reglu að rita einfaldan og tvöfaldan samhljóða á undan samhljóða eftir stofni eða uppruna eins og gert er í nútíma-

⁷⁶ Jón Þorkelsson (1880:38): „Í skinnbókum frá 13. öld er þetta langa *e*-hljóð mjög óvída táknað með *ie*; sýnist það bera vitni um, að *je*-framburðrinn hafi byrjað *hér á landi* á 13. öld, á einstökum stöðum eða sem einstök mállýzka, eða að minnsta kosti einhver framburðr, sem var honum líkr, því að eigi er víst að *i*-ið í *ie* hafi í fyrstu verið framborið með skýru *j*-hljóði. *Je*-framburðrinn sýnist vera orðinn nokkuð tíðr á síðara hlut fjórtándu aldar; hann útbreiðist og færirst í vöxt smátt og smátt, og virðist vera orðinn almennr hér á landi um 1540 [...]“

⁷⁷ Stafsetningar-reglur Blaðamannafélagsins. 1898. *Nýja öldin* 1.54:213–214.

stafsetningu.⁷⁸ Jón Þorkelsson hjó enn í sama knérunn og skrifaði um einföldun samhljóða í ritgerðinni *Einföldun samhljóðanda í fornu máli* (Jón Þorkelsson 1901). Þar fór hann rækilega yfir það, eins og fjallað var um hér að framan, hvenær samhljóðar voru einfaldaðir í forníslensku á undan öðrum samhljóða. Þetta var það síðasta sem birtist eftir Jón á prenti. Líklegt er að hvati þessarar ritgerðar hafi verið stafsetningardeila Halldórs og blaðamanna árið 1898.

6 „Samræmdur úrvalsriðáttur fornþóka“ – fornritastafsetning

En hvað skýrir stafsetningu Jóns Þorkelssonar, við hvað studdist hann? Hvað eiga þessar stafsetningarvenjur hans sameiginlegt? Við fyrstu sýn virðist sem hann fylgi upprunastafsetningu. Málið er þó flóknara en það og ég held að nákvæmara sé að segja að Jón hafi haft stafsetningu elstu og bestu handrita sem fyrirmynd eða grunn eins og Jóhannes L.L. Jóhannsson (1921–1922:125) hafði bent á („samræmdur úrvalsriðáttur fornþóka“). Hugmyndir Jóns um þetta koma best fram í upphafi ritgerðar hans um einföldun samhljóðanda í fornu máli. Þar segir Jón (1901:64): „Í stað þess að fylgja þessari gjörræðilegu reglu [þ.e. að rita eitt eða fleiri samhljóð eftir uppruna] hefði hann [þ.e. Konráð Gíslason] átt að rannsaka riðátt hverrar einstakrar orðmyndar eftir hinum elztu og beztu handritum og draga þar út af almennar reglur um samræmda stafsetning.“ Þarna sést skýrt afstaða Jóns til stafsetningar: Samræmda stafsetningu á að leiða af rannsókn orðmynda í elstu og bestu handritum.

Þetta viðhorf til stafsetningar leiddi stundum til þess að Jón hafði sama riðátt og þeir sem aðhylltust upprunastafsetningu, til dæmis hvað varðar tákun /é/, en stundum sama riðátt og þeir sem studdust meir við framburð, til dæmis hvað varðar einföldun samhljóða. Þetta var því hvorki upprunastafsetning, eins og skólastafsetning Halldórs Kr. Friðrikssonar, né framburðarstafsetning, eins og Fjölfnisstafsetning Konráðs Gíslasonar, heldur **fornritastafsetning**. Munur upprunastafsetningar og fornritastafsetningar sést skýrast á reglum um einföldun samhljóða á undan öðrum samhljóða. Þeir sem aðhylltust réttiritun byggða á uppruna voru á móti því að einfalda samhljóða í

⁷⁸ Jón Þorkelsson (1898:251): „Það er K. G., sem hefir búið til myndirnar *kyrrð*, *kyrrt*, og H. Fr. hefir tekið þær upp með velþóknan.“

slíku umhverfi því að þá hyrfti eða yrði óljósari tengingin við aðrar myndir eða skyld orð, samanber ef. et. *hrebs* (nf. et. *hreppur*).

En hvað skýrir þessi viðmið Jóns Þorkelssonar í stafsetningu? Hann sýslaði við forna texta og forníslensku alla sína starfsævi. Sú fyrirmynd hefur því verið nærtæk. Einnig hefur líklega haft sitt að segja að almennt var litið svo á að forníslenska og nýíslenska væru eiginlega sama málið. Stafsetning Jóns er því gott dæmi um það hversu langt aftur 19. aldar menn leituðu til fyrri tíma að fyrirmyndum um stafsetningu.⁷⁹ Leitað var til stafsetningar sex og sjö alda gamalla handrita að grunni nútímastafsetningar.

7 Lokaorð

Hér hefur verið fjallað um ýmis atriði í stafsetningu Jóns Þorkelssonar (1822–1904) og hvernig þau tengjast umræðu um stafsetningarmál á 19. öld. Íslensk stafsetning var í mótun í byrjun 19. aldar en fræðimenn eins og Rasmus Kr. Rask og seinna Konráð Gíslason og Halldór Kr. Friðriksson settu fram ritreglur, annaðhvort byggðar á uppruna eða framburði. Reglur sem byggðu á uppruna urðu ofan á á seinni hluta aldarinnar.

Jón Þorkelsson (1822–1904) var rektor í Lærða skólanum og virtur fræðimaður á sviði norrænna fræða og orðabókahöfundur. Rannsókuð var stafsetning Jóns í ýmsum ritum hans frá s.hl. 19. aldar, sérstaklega aðgreining *æ/æ*, *-r/-ur* og einföldun samhljóða á undan öðrum samhljóða. Einnig var fjallað um ritdeilur hans við Halldór Kr. Friðriksson þar sem Jón skýrði betur en annars staðar hugmyndir sínar um stafsetningu.

Færð voru rök fyrir því að stafsetning Jóns hafi hvorki byggst á uppruna né framburði heldur rithætti bestu fornra handrita. Það sem helst styður það er að hann einfaldaði langan samhljóða á undan öðrum samhljóða (t.d. *mentun*). Slíkt brýtur í bág við uppruna en er í samræmi við ritun fornra handrita. Þetta sýnir hversu mikilvæg fyrirmynd forn handrit og forníslenska voru í málstöðlun 19. aldar.

⁷⁹ Á 20. öld eru einnig dæmi um að leitað sé langt aftur að fyrirmyndum í nútímastafsetningu (sjá Jóhannes B. Sigtryggsson 2015).

Heimildir

- Bragi Þorgrímur Ólafsson. 2004. *Landsins útvöldu synir: Ritgerðir skólapiita Lærða skólans í íslenskum stíl 1846–1904*. Sýnisþó íslenskrar allþýðumenn- ingar 7. Reykjavík: Háskólaútgáfan.
- Finnur Jónsson. 1907. Jón Þorkelsson. *Arkiv för nordisk filologi* 23:382–384.
- Halldór Kr. Friðriksson. 1859. *Íslenzkar rjettritunarreglur*. Reykjavík: Prent- smiðja Íslands, Einar Þórðarson.
- Halldór Kr. Friðriksson. 1871. Nokkrar athugagreininir um íslenzku. *Fylgirit Þjóðólfs* 23.25–26:105–111.
- [Halldór Kr. Friðriksson] „J.“. 1880. Gunnlaugs saga ormstungu. Gefin út af Dr. Jóni Þorkelssyni. *Ísafold* 7.9:35–36.
- Haraldur Bernharðsson. 2007. Old Icelandic ragnarök and ragnarökkr. Í: Alan J. Nussbaum (ritstj.). *Verba Docenti. Studies in historical and Indo-European linguistics presented to Jay H. Jasanoff by students, colleagues, and friends*, bls. 25–38. Ann Arbor / New York: Beech Stave Press.
- Heimir Freyr van der Feest Viðarsson. 2014. Þáttur málstöðlunar í afstöðu sagnar til neitunar í 19. aldar íslensku – „málsgreininir, sem mjer fannst eitthvert danskt óbragð að“. *Orð og tunga* 16:1–24.
- Heimir van der Feest Viðarsson. 2017. Málnotkun sem mælikvarði á áhrif málstöðlunar: Skólaritgerðir úr Lærða skólanum í Reykjavík (1846–1904). *Orð og tunga* 19:131–155.
- Jóhannes L.L. Jóhannsson. 1921–1922. Söguleg lýsing íslenzkrar stafsetningar um 100 ár. *Skólablaðið* 13:122–125, 135–138; 14:4–7.
- Jóhannes B. Sigtryggsson. 2015. Halldór Halldórsson og forn ritmálsstaðall. *Ástumál kveðin Astu Svavarsdóttur sextugri*, bls. 34–35. Reykjavík: Menn- ingar- og minningarsjóður Mette Magnussen.
- Jón Aðalsteinn Jónsson. 1959. Ágrip af sögu íslenskrar stafsetningar. *Íslenzk tunga* 1:71–119.
- Jón Ólafsson. 1904. Jón Þorkelsson. *Andvari* 29.1:1–14, 159–160.
- Jón Þorkelsson. 1858. Vatnsdæla saga. Útgefandi: Sveinn Skúlason. Akureyri 1853. [ritdómur.] *Þjóðólfur* 11.3–4:10–12.
- Jón Þorkelsson. 1861. „Leyti“ og „leiti“. *Íslendingur* 2.13:103–104.
- Jón Þorkelsson. 1863. *Um r og ur í niðrlagi orða og orðstofna*. Reykjavík: E. Þórðarson.
- Jón Þorkelsson. 1865. *Nokkur blöð úr Hauksþóka og brot úr Guðmundarsögu*. Reykjavík: Hið íslenzka þóka mentafélag.
- Jón Þorkelsson. 1869. Miðstig atviksorða í íslenzku. *Norðanfari* 8.9–10:17–18.
- Jón Þorkelsson. 1870a. Um stöðu atviksorða í málsgreinum í íslenzku. *Norð- anfari* 9.28–29:55–56, 59–60.
- Jón Þorkelsson. 1870b. Um nokkurar rangar orðmyndir eða orðskipanir í íslenzku. *Norðanfari* 9.41–42:82–83; 43–44:86–87; 45–46:89–90.

- Jón Þorkelsson. 1871. *Svar til skólakennara Halldórs Kr. Friðrikssonar um orð-tækið að lýsa yfir einhverju, og um orðmyndirnar met, mát, mat*. Reykjavík: Prentsmiðja Íslands, Einar Þórðarson.
- Jón Þorkelsson. 1873a. Málsháttakvæði, ein isländisches gedicht des XIII. jahrhunderts, herausgegeben von Th. Möbius. Halle 1873. 74. bls. 8. [ritdómur.] *Vikverji* 1.37:141–142.
- Jón Þorkelsson. 1873b. Tala dómanda í fjórðungsdómum á Alþingi. *Vikverji* 1.25:98–99; 26:102–103.
- Jón Þorkelsson. 1874. *Athugasemdir um íslenskar málmyndir*. Reykjavík: Prentsmiðja Íslands, Einar Þórðarson.
- Jón Þorkelsson. 1876. *Supplement til islandske Ordbøger*. Reykjavík: Einar Þórðarson.
- Jón Þorkelsson. 1878. Leyfar fornra kristinna fræða: Codex Arna-Magnæanus 677.4to, auk annara enna elztu brota af íslenzkum guðfræðisritum. Prenta ljet Þorvaldur Bjarnarson [...] [ritdómur.] *Þjóðólfur* 30.26:106–107.
- Jón Þorkelsson. 1879–1885. *Supplement til islandske Ordbøger. Anden Samling*. Reykjavík: Ísafold's bogtrykkeri.
- Jón Þorkelsson. 1880. [Svar við ritdómi.] *Ísafold* 7.10:37–39.
- Jón Þorkelsson. 1882a. Um vísindalega starfsemi Jóns Sigurðssonar og forstöðu hans fyrir Hinu íslenzka bókmentafélagi. *Tímarit Hins íslenzka bókmentafélags* 3:1–30.
- Jón Þorkelsson. 1882b. Bókafregn. I. Upphaf allsherjarríkis á Íslandi og stjórnarskipunar þess eftir próf. Dr. Konrad Maurer. Íslenzkað af Sigurði Sigurðarsyni, Reykjavík 1882. *Tímarit hins íslenzka bókmentafélags* 3:125–131.
- Jón Þorkelsson. 1885. Forníslenzk málmyndalýsing, eptir Dr. Ludv. F. A. Wimmer. Þýtt hefir Valtýr Guðmundsson. Reykjavík. Á forlag Kristjáns Ó. Þorgrímssonar 1885. [ritdómur.] *Ísafold* 12.48:189–190.
- Jón Þorkelsson. 1890–1897. *Supplement til islandske Ordbøger. Tredje Samling*. Reykjavík: Foreningstrykkeriet.
- Jón Þorkelsson. 1898. Veigalaus vörn. Svar til H. Kr. Friðrikssonar út af ritreglum blaðamanna. *Ísafold* 25.63:251.
- Jón Þorkelsson. 1899. *Supplement til islandske Ordbøger. Fjerde Samling*. København: Andr. Fred. Høst & søns forlag.
- Jón Þorkelsson. 1901. Einföldun samhljóðanda í fornu máli. *Tímarit Hins íslenska bókmentafélags* 22:64–75.
- [Jón Þorkelsson og Gísli Magnússon] „Sveitapiltur á seytjanda árinu“. 1861. Nokkur orð um Íslenska málmyndalýsing eptir Halldór Kr. Friðriksson. *Þjóðólfur* 13.26–27:113–114; 29–30:123–126.
- Kjartan G. Ottósson. 1990. *Íslensk málhreinsun. Sögulegt yfirlit*. Rit Íslenskrar málnefndar 6. Reykjavík: Íslensk málnefnd.
- Konráð Gíslason. 1836. Þáttur umm stafsetning. *Fjölnir* 2:3–37. [„l-s-n“] 1868. Bókafregn. *Baldur* 1.5:19.
- Rask, Rasmus Kristian. 1811. *Vejledning til det Islandske eller gamle nordiske Sprog*. Kjøbenhavn: Schubothes forlag.

- Rask, Rasmus Kr. 1830. *Lestrarkver handa heldri manna börnum með stuttum skíringargreinum um stafrofið og annað þartilheyrandi*. Kaupmannahöfn: Hið íslenska bókméntafélag.
- Rutkowska, Hanna og Paul Rössler. 2012. Orthographic Variables. Í: Hernández-Campoy, Juan Manuel og Juan Camilo Conde-Silvestre (ritstj.). *The Handbook of Historical Sociolinguistics*, bls. 213–236. Malden, MA: John Wiley.
- Skautrup, Peter. 1953. *Det danske sprogs historie. Tredie bind. Fra Holbergs komedier til H. C. Andersens eventyr*. København: Gyldendalske boghandel / Nordisk forlag.
- Stafsetningar-reglur Blaðamannafélagsins. 1898. *Nýja öldin* 1.54:213–214.
- Stefán Karlsson. 1989. Tungan. Í: Frosti F. Jóhannsson (ritstj.). *Íslensk þjóðmenning* 6. Munnmenntir og bókménning, bls. 1–54. Reykjavík: Bókaútgáfan Þjóðsaga.
- [Styrþjórn á Nesi.] 1877. Um dönskuslettur og fornýrði. *Ísafold* 4.17:65.

Lykilorð

stafsetning, 19. aldar íslenska, málstöðlun, tilbrigði

Keywords

orthography, 19th century Icelandic, standardization, variation

Abstract

Icelandic orthography was in flux at the beginning of the 19th century but scholars like Rasmus Kr. Rask and later Konráð Gíslason and Halldór Kr. Friðriksson put forth orthographical rules, either based on etymological principles or on the modern pronunciation of Icelandic. After fierce debates the former school won in the second part of the 19th century.

This article describes the orthography of a 19th-century Icelandic scholar, Jón Þorkelsson (1822–1904). He was the rector of the only college in Iceland, *Lærði skólinn* (Reykjavík Grammar School) and a respected Nordic scholar and lexicologist. In this paper I investigate Jón Þorkelsson's spelling in his various writings in the later part of the 19th century, esp. *æ/æ*, *-r/-ur* and the simplification in spelling of long consonants before other consonants, and make a case that his spelling was neither based on etymological nor pronunciation principles, but rather on **the spelling of the best Old Icelandic manuscripts**. This shows how important Icelandic medieval manuscripts were in the standardization of Modern Icelandic spelling in the 19th century.

Jóhannes B. Sigtryggsson
Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum
Laugavegi 13
101 Reykjavík
johans@hi.is